

Yrd. Doç. Dr. Barış ÇOBAN*

Yeni Toplumsal Hareketlerin Eleştirisi

Özet

Yeni toplumsal hareketler üzerine yapılan çalışmalar genellikle sözkonusu hareketleri olumsal bir bakışla ele almıştır. Yeni toplumsal hareketler, bunların yanında sivil toplum kuruluşları toplumsal muhalefetin belirleyenleri haline gelmiştir, ancak toplumsal dönüşümü sağlama gücünden yoksun olan bu hareket ve yapılar sistemin kendisini yeniden-üretebilmesine olanak sağlamakta ve karnaval gibi geçici özgürleşmeleri yüceltmektedir. Çalışmada amaç yeni toplumsal hareketlerin eleştirisi ve gerçek muhalif hareketin niteliklerinin tartışılmasıdır.

Anahtar Kelimeler

Küreselleşme, muhalefet, iktidar ilişkileri

Abstract

The studies which are done on the new social movements usually analyse these movements from a positive point of view. The new social movements and non-governmental organisations become determinants of social opposition, but, these movements and structures which are deprived of providing social transformation make the system to reproduce itself possible and sublime temporary liberation like carnival. The aim of this study is to criticise the new social movements and to discuss the features of the real opposition movement.

Key Words

Globalisation, opposition, power relations

* barishc@gmail.com

Giriş

Dünyada yaşanan yeni emperyalizmin gelişim –küreselleşme- süreci ile birlikte ortaya çıkan toplumsal muhalefet kendisini bu süreç karşısında söylemsel ve eylemsel olarak konumlandırmak sorunu ile karşı karşıya kalmıştır. Toplumsal muhalefet küreselleşme karşıtı “yeni” toplumsal hareketler olarak yeniden yükselişe geçmiştir. Bu hareketler genel olarak “eski” toplumsal hareketlerin bir devamı olarak yorumlanabilirler, ancak toplumsal hareketlerin gerçekten anlaşılabilmesi için tarihsel süreç içersinde geldikleri yer ve temel olarak da ulaşmayı hedefledikleri amaçların ele alınması ile olasıdır. Toplumsal hareketlerin küreselleşme süreci ile birlikte geçirdiği değişim, muhalif siyasal mücadelenin kuram ve uygulamasında da değişimleri beraberinde getirmiştir.

Yeni kuramsal yaklaşımların ortaya çıkması ve küresel ölçekte muhalif düşünüşün üzerinde etkili olması ve muhalif olarak sunulan bazı kuramların sistemin yeniden üretilmesine hizmet etmekten ya da muhalif hareketin gerçek yönünü bulmasını engellemekten başka bir işe yaramadığı kuşkulunu da beraberinde getirmiştir. Bu bağlamda yeni muhalif kuramların toplumsal yaşamın dönüşümünü amaçlayan gerçek muhaliflik bağlamında yeniden değerlendirilmesi ve toplumsal muhalefetin küreselleşme süreci ile birlikte kazandıkları ve kaybettüklerinin tartışılması gerekmektedir.

Küreselleşme Süreci ve Yeni Toplumsal Hareketler

Küreselleşme –yeni emperyalizm- aslında kapitalizmin evrimsel gelişiminin bir aşamasıdır ve kapitalizm içkindir, Marx’ın vurguladığı gibi “dünya pazan yaratma eğilimi, sermaye kavramının içinde verili olarak doğrudan vardır. Her sınır aşılması gereken engel olarak görünür” (1999; 308), yaşanan süreçte aslında küresel gücün şiddet başta olmak üzere farklı siyasal argümanlarla dünyayı küresel bir pazar haline getirme çabasının ürünüdür. Küreselleşme sürecinin gerçekten anlaşılabilmesi bu bağlamda ekonomik belirleyenin ele alınması yani kapitalizmin günümüzde yaşanan “yeni emperyal” mantığının çözümlenmesi ile olasıdır, toplumsal muhalefetin gerçek bir muhalefet haline dönüşebilmesi de varolan gerçekliğin aşılabilmesinin koşullarına gönderme yapan siyasal kuram ile olasıdır.

Küreselleşme kavramının siyasi yönünün aşırı vurgulanması ekonomik belirleyenin bastırılması ve emperyalizm kuramının görmezden gelinmesi kuramsal anlamda muhalif olarak görülen ancak gerçeklikte sistemin sınırlarının dışına çıkma olanağına sahip olmayan düşüncelerin üretilmesine ve kuramsallaştırılmasına yol açar. Bu düşünceler yenilik getirdikleri iddiası ile tüm “eski” düşünüş ve kavramların geçersizliğini ilan eder ve “yeni” kavram ve düşünceler üreterek gerçekliği yeniden tanımlama ve dönüştürmeye çabalarlar, bu çaba da bilinçli veya bilinçsiz bir şekilde küresel iktidarın hesabına işleyen bir süreci başlatır.

Toplumsal hareketler tarihsel süreçlerde iktidarın toplum üzerindeki ekonomik ve siyasal uygulamalarına odaklanarak zmlenebilir. İktidarın baskısına karşı toplumsal yapı içersinden gelişen direniş hareketleri belli dönemlerde yükselerek tüm dünyayı etkilemiştir. “Baskıya muhalefet, hiyerarşik toplumsal sistemlerin varlığıyla eşzamanlı olmuştur. Muhalefet sürekli, ama çoğu kez gizil bir haldedir. Ezilenler kendi muhalefetlerini aralıksız bir biçimde ifade etmekte –politik, ekonomik ve ideolojik bakımdan– ok zayıftır... baskının özellikle keskinleştiği, beklentilerin özellikle boşa çıktığı, ya da yönetici katmanın gücünün sallantılı olduğu zamanlarda, hemen hemen kendiliğinden bir biçimde başkaldırmışlardır” (Arrighi, Hopkins, Wallerstein, 1995; 34). Toplumsal hareketler tarihsel evrim geçirmiştir ve yeni toplumsal hareketler tarihsel dönemin zorunlu kıldığı eylem biçimlerini geliştirerek iktidarın karşısında toplumun kendini ifade etme olanaklarını yaratmışlardır.

Touraine’e göre yeni toplumsal hareketlerin ortaya çıkışı yeni toplumsal çatışma ve hareketler için yeni bir kültür ve alan yaratan yeni toplumsal yapıyla, post-endüstriyel ya da programlanmış toplumla ilintilidir. (1985; 781). İktidarla toplum arasındaki çelişki ve iktidar mücadelesi yaşanmaktadır ve toplumsal hareketler “sınıfsal eyleyenlerin örgütlü kolektif davranışlarının, olayların tarihsel yöneliminin toplumsal denetimi için sınıfsal rakiplerine karşı mücadeleleridir” (Touraine, 1981; 77). Ayrıca toplumsal ilişkiler yalnızca üretim sürecine gönderme yaparak anlaşılamaz,

kültürel olanda dikkate alınmalıdır. Toplum kültürel yönelim ve toplumsal ilişkiler tarafından tanımlanmış aktörlerin eylem sisteminin hiyerarşik sistemidir (Touraine, 1981; 61). Toplumsal hareketler sınıfsal konumlanıma sahip olsalar ve temel olarak yerel bir alanda etkili faaliyet gösterse, de, sınıfsal sorunlar dışındaki –kültürel sorunlarla da ilgilenmek zorundadırlar. Temel olarak etnik sorunlar, ırkçılık, cinsel baskı, evre sorunları vb. etrafında da etkili bir muhalefet yürütme yeteneği kazanmadıkça hareket gerçekten toplumsallaşamaz. “Toplumsal hareketler temel olarak aşırı baskı ya da yoksulluğa karşı mücadele, ırkçılığın ve aşağılamamanın kurbanlarıyla dayanışma” (Touraine, 1995) içersinde olmak zorundadır.

İktidardaki sınıf ve yönetilen sınıflar arasında süreğen bir mücadele vardır ve tarihsel olarak bu mücadelede değişimler yaşanmaktadır, ancak “büyük sermayenin hakim olduğu bir politik sistemdeki en kuvvetli muhalefet dinamiğinin tabandan gelen aktivizm”dir (Shaw, 2001; 11). Toplumsal hareketler içinde yaşadıkları sürecin sorunlarını aşamayan iktidara karşı koyar ve kendi dönüşüm politikalarını retiler. Toplumsal muhalefetin “dünyayı değiştirmeden önce, potansiyel üyelerin ve en başta kendininkiler olmak üzere çeşitli zihinsel dünyaları değiştirmeler gerekir” (Jasper, 2002; 271). Düşünsel olarak muhalefet yaratıcı ve esnek olmak zorundadır, değişen koşullara uyum sağlayarak kendisini yenilemelidir; “toplumsal değişim aktivistleri sürekli olarak yeni fikirler, öneriler ve programlar araması, verimli ve

üretken bir sürecin göstergesi olabilir” (Shaw, 2001; 364). Ancak bu yenilenme sürekli bir biçimde düşünce değıştirmek ve farklı düşünsel mecralara savrulmak anlamına gelemmez, toplumsal hareketler tutarlı bir çizgiye sahip olmak zorundadır, temel politik çizgilerini korumalı ve değışen dönemlere uygun çizgileriyle çelişmeyen söylem ve eylemler üreterek kendilerini yeniden-üretme becerisine sahip olmaları gereklidir.

Toplumsal hareketler tüm ezilenler için özgür iletişim kanalları olmak için çaba vermelidir. Toplumsal hareketler insanlar kolektif davranmaya ve böylelikle kendi sınırlarını aşarak yeni düşünceler üretmeye iter (Tarrow, 1996; 1), toplumsal iletişim süreci içersinde kitlelerin kendisini ifade etmesinin olanaklarını yaratır, onları bir güç haline getirir, çünkü “politik güç kazanmak hayallerimizi gerçek kılmmanın tek yoludur” (Shaw, 2001; 364). Politik güç haline gelmek için kitleler öncelikle bireysel vurgunun yerine toplumsal vurgu alır dönüş biçimleri kolektifleştirir, genel bir amaç etrafında bir araya gelinir ve dayanışma içersine girilir. Toplumsal bağlamda yaşanan tüm sorunlar birbiriyle ilintilidir, toplumsal muhalefet toplumsal yapı içersinde yaşanan tüm önyargılara, baskı ve şiddete karşı mücadele etmeli ve toplumsal yapıyı kolektif düşünüş etrafında hareket ettirme gücüne sahip olmalıdır.

Kolektif eylem tarihsel bir gerçekliktir ve tüm iddialara rağmen halen temel toplumsal muhalefet biçimi olarak geçerliliğini korumaktadır. Günümüzde kolektif eylemler, post-endüstriyel toplumun yarat-

tığı çatışma alanlarının çerperince biçimlenir, çünkü toplum kolektif eylem biçimlerini tetüklemektedir (Touraine, 1977, 92-109). Kitle iletişiminin yaygınlaşması ve yeni iletişim teknolojileri de toplumsal hareketlerin işleyişini etkilemektedir. Ancak yeni toplumsal hareketler toplumsal dönüşümü amaçlayan bir kurama sahip olmadığı sürece sistemin kendisine çizdiği sınırların dışına çıkmayı başarması olanaklı değildir.

Küreselleşme süreci bu kuramları ile birlikte “büyük anlatular”, daha doğrusu eşitlikçi toplumsal dönüşümü savunan düşünceler, geçersiz ilan edilir ve kuramsal anlamda toplumsal gerçekliğin anlaşılmasını olanaksızlaştıran bir parçalanma yaşanır. Altyapı ve üstyapı arasındaki ilişkiler koparılır ya da yanlış bağlantılar kurulur. Ekonomi ve siyaset birbirinden bağımsızmış gibi gösterilir, bu yanılsama gerçekliğin tahrif edilmesini kolaylaştırır. Ekonomik olanın gözardı edilmesi ve işçi sınıfının mücadelesinin geçmişe ait, modası geçmiş bir argüman olarak sunulması ve kültürel olanın aşırı vurgulanması siyasetin yapısını değıştirir: “Yeni toplumsal hareketlere ilişkin analizler, kendi önemlerini asgariye indiren dar ekonomik bakış açılanna karşı kültürel hareketlerin politik öneminde ısrar etmekle büyük bir hizmet görmüştür” (Hardt, Negri, 2003a; 288). Çünkü yeni toplumsal hareketler “iktidar yapılarına meydan okumak için değil “karşı-kültürler” yaratarak buyapıların by-pass edilmesi için tasarlanmamıştır” (Hellman, 2005; 5), yani toplumsal gerçekliği değıştirmekle ilgili temel sorunu görmezden gelirler. Bu

bağlamda muhalif olduğu savlanan ideolojiler de ekonomik olandan uzaklaşır, kültürel olan üzerinden politika geliştirir: “Ekonominin siyasetten arındırılışının bedeli ise, bir anlamda siyasetin kendi alanında, siyasetten arındırılışı ile ödenir: Gerçek siyasal mücadele, marjinal kimliklerin tanınması ve farklılıkların hoşgörölmesi için verilen kültürel mücadeleye dönüşür”, bu kültürel mücadele ise kapitalizmin “devasa mevcudiyetini görünmez kılma amacındaki ideolojik” (Zizek, 2005; 267) girişimin bir parçasıdır. Muhalifler kültürel olanın merkezi belirleyen olması ile birlikte sistemin sınırları içersine hapsedilirler, sistemin çıkışını gösteren merkez aslında ekonomik alandır.

Hardt ve Negri –küreselleşme karşıtı– yeni toplumsal hareketin kuramcıları olarak oldukça tanınan isimler haline gelmiştir, getirdikleri yeni kavram ve yaklaşımlarla yeni muhalif düşüncenin öncüleri olarak tanınmışlardır. Temel olarak “imparatorluk” ve “çokluk” kavramlarıyla yaşanan süreci açıklamaya ve bu sürecin nasıl aşılabileceğini kurasallaştırma çabası içersindedirler. Hardt ve Negri’nin getirdiği kavramlar klasik Marksist yaklaşımın eleştirisini ve inkarından doğmuştur. Hardt ve Negri getirdikleri kavramlarla yeni bir şey söylememektedir, eski Marksist kavramların yerine yeni kavramlar geçirilerek ve bu düşüncenin temel belirleyenleri inkar edilip yeni emperyal döneme uygun neo-liberal düşünceler üreterek oluşturdukları kuram yeni toplumsal muhalefetin kuramı olarak tüm dünyada küresel iktidarın iletişim kanalları kullanılarak yayılmaktadır.

Ancak sözkonusu kuram radikal söylemine rağmen varolan durumun aşılmasına gönderme yapan bir politik içeriğe sahip değildir, aksine yapının yeniden-üretimini sağlayan ideolojik yaklaşımın bir ürünüdür. Manni’nin belirttiği gibi sermayeye karşı muhalefet ve meydan okuma yerine politik pasifizmi geçirerek sınıf mücadelesini inkar etmektedirler (2004, 36), “Sistemin yetersizlikleri, eğer böyle bir yetersizlik mevcutsa bile, onunla savaşarak değil sistemin kendi iç mantığı dahilinde düzeltiler” (Amin, 2006; 133) anlayışını savunmaktadır. Hardt ve Negri’nin yaklaşımında “İmparatorluk” kavramını emperyalizm kavramının yerine ikame edilirken, Marksist düşüncenin kuramsal birikiminin temel belirleyenleri geçersizleştirilir, gerçekte emperyalizm sona erdiği yeni İmparatorluğun aldığı savunulur ve kuramsal cambazlıklarla yeni emperyalizm olumsal bir bağlamda değerlendirilebilir hale getirilir.

Hardt ve Negri sınıf kavramını reddeder ve bunun yerine yeni özne olarak çokluk kavramını üretirler. Devrimci özne olarak ortaya konulan çokluk toplumsal muhalefetin her kapıyı açan anahtarı olarak ortaya çıkar, böylelikle özne kuramı üzerinden muhalif politikalar üretilir. ‘Üretken ve yaratıcı öznellikler toplamı’ olan çokluk, sınıfın yerine ikame edilir ve geleneksel sınıf kuramı inkar edilir. Çokluk tarihin öznesi haline getirilir; “kolektif varoluşta yeni özne kendi eyleminin sınırlarını, her zaman sapaşğlam ayakta duran, ama yeni öznenin her zaman aşmak zorunda olduğu o sınırlara dalga dalga vuran

özerklik ve üretkenliğini ” (Hardt, Negri, 2002; 443) kavrar ve “baş edilmesi imkansız bir kuvvet” olarak İmparatorluğun baskısına karşı koyar. Sözkonusu özne her şeyin düğüm noktası haline gelir ve tüm siyasal kuram özne kuramına bağlantılandırılır. Toplumsal muhalefetin özne sorununa indirgenmesi, toplumsal muhalefeti atomize eder ve kitleselliği bireycilikle yok eder. Bunun yanında iktidar sorunu muğlaklaştırılmakta ve siyasal gücü elde etme istemi olumsuzlanarak söylemsel olarak keskin çıkışlarla sınıfsal muhalefetin tarihsel geçmişi de mahkum edilmektedir: “Leninizm, kendini çokluğun yeniden bileşimine ilişkin bir sorun olarak ortaya koyduğu zaman diktatörlüğü demokrasi- nin en yüksek biçimi olarak tanımladığı anda kendi görevini yerine getirmekte başarısızlığa uğradı” (Negri, 2005; 276). Sınıfsal bağlamda devlet ve iktidarın yeniden tanımlanmasına dayanan Marksist ve Leninist tezler geçersiz kılınır ve tarihsel deneyimler reddedilirken, bunların yerine sol söylemle güçlendirilmiş neo-liberal özgürlük kavramı getirilir. Yeni emperyalizm sürecinde yaşanan çelişki ve çatışmalar basitleştirilerek gerçekliğin anlaşılması engellenmektedir, sorun imparatorluk ve çokluk arasındaki düelloya dönüştürülmekte ve tüm diğer dolaylılamalar inkar edilmektedir; “küreselliğin egemen örgütlenmesi bağlamında İmparatorluk doğrudan çoklukla ve çokluk da İmparatorlukla yüz yüze gelir. Bu bağlamda, bütün dolaylılar bütünlüğünü kaybetme eğilimi gösterir” (Negri, 2005; 278). Bu yaklaşım gerçek muhalif düşünüş ve eylemin önünü

kesmeyi amaçlamaktadır. Buna bağlı olarak Hardt ve Negri’nin yerel alandaki mücadelenin geçersizleştiği iddiası gerçek toplumsal muhalefetin küreselleşerek yüzer-gezerleşmesini, etkisizleşerek yokolmasını beraberinde getirmektedir. “Mücadelenin yerel perspektifle sınırlı olduğu ölçüde hiçbir anlamı olmadığı, mücadelenin doğrudan küresel sisteme karşı verilmesi gerektiği fikri” (Savran, 2002; 230) radikal bir söyleme sahiptir ve enter-nasyonalist bir ton taşır ancak egemen küresel gücü alt edecek politikaların üretilmesini de engelleyerek gerçek toplumsal muhalefet olanaklarının yaratılmasını engeller. Kullanılan süslü radikal söylemin yansıması şiddeti kullanan radikal bir biçime sahip görünmesine rağmen dünyayı dönüştürme gücü taşımayan sistemin sınırları içersinde kitlelerin kendi eylemlerinin ürünü olacak bir geleceği ertelemelerine neden olan, ideolojik çizgisi olmayan, yüzer-gezer, postmodern yapıtıcılığın ürünü olan örgütsüz yığınların “sabun köpüğü” eylemlerdir.

Yeni toplumsal hareketler ve yeni siyaset biçimleri içinde yaşanan dönemin etkisini, belirleyiciliğini taşırlar, çünkü toplumsal hareketler tarihsel koşulların dayattığı zorunluluklara göre süregelen olarak değişim geçirirler. Bu nedenle dönemin “egemen düşünceleri” toplumsal hareketlerin yapılanımını da belirler. Kültürel vurguya sahip olan ve “açılıp saçılarak çoğalan ve tikel meselelere (geyhakları, ekoloji, etnik azınlıklar vs.) odaklanan yeni siyaset biçimlerine dair tüm o söylenenlerde, akışkan ve kaygan kimlikler arası geçişlerden

ve çoklu *ad hoc* koalisyonlar kuruluşundan oluşan tüm o mütemadi faaliyetlerde otantik olmayan, sahte bir şey varmış gibidir” (Zizek, 2005; 421). Bu nedenle de sözde-muhafiz bir içeriğe sahip olan bu tür hareketler gerçek toplumsal mücadelenin ortaya çıktığı durumlarda geri çekilir ya da parçalanırlar. Tarihsel olarak toplumsal dönüşüm yaratmayı hedefleyen iktidar odaklı toplumsal mücadelenin ezildiği durumlarda kendilerine yaşam alanı bulan “yeni” toplumsal hareketler, varlıklarını sürdürdürebilmelerini iktidarın sınırlarını aşmamalarına, hatta onu marjinal olan dolaşımıyla yeniden-üretmelerine borçludurlar. “Tarihsel olarak, sınıf toplumsal hareketlerin şekillendiği merkez olarak kabul edilmiştir”, ancak sınıf-merkezli hareketlerde yaşanan gerilemeyle birlikte “yeni kolektif biçimleri için yeni merkezler” ortaya çıkmıştır (Bradley, 2005; 36). Ama bu hareketler sınıf-merkezli hareketlerin temel belirleyeni olan radikal dönüşüm istemini, bir başka deyişle iktidar mücadelesini reddederler. “Yeni toplumsal hareketlerin gerçek anlamı hep birlikte aracı oldukları toplumsal dönüşüm fikrinden sapmaktır. Örgütlenmenin yeni biçimleri kolektif örgütlenme fikrinden bağlarını koparır. İşçi sınıfınının 1970’lerden bu yana politik bir güç olarak zayıflaması ve yenilgisi, kuşkusuz, ‘doğrudan eylem’, çevrecilik, feminizm, yerli hakları savunuculuğu, sivil toplum örgütleri ve bugün de, anti-kapitalist hareket gibi toplumsal hareketlerin yükselişinin başlıca önkoşulu olmuştur” (Manni, 2004; 57). Yeni toplumsal hareketler toplumsal olanı değil bireysel olanı

temel alır, örgütlenme gevşek bağlara sahiptir, kolektif bir dayanışma ruhu yoktur. İşçi sınıfı örgütlerinin sahip olduğu tüm özellikler reddedilir ve iktidara sahip olma amacı kötülenir. İktidar mücadelesinin olumsuzlanması gerçekte egemen iktidarın olumlanması anlamına gelir, iktidar mücadelesinden kaçmanın temel alındığı yeni toplumsal hareketler bu nedenle kuramsal anlamda ideolojik bir çıkışsızlık ve çözümsüzlüğe sahiptir. Yapılan tüm söylemsel ve eylemsel üretimler anlamlı hale gelir çünkü geleceğe uzanan hareketi üst-belirleyen herhangi bir ilksel amaç yoktur. Tüm yapılanlar ve söylenenler boşlukta dağılıp gider, bu nedenle; “Ezcümle, postmodern siyasallaşma biçimlerinin ortaya koyduğu meselelere hasar vermek için değil, tam da feminist, ekolojik, vs. taleplerin daha etkili bir şekilde gerçekleştirilmesinin gerektirdiği şartları yaratmak için ‘ekonomünün öncelliğine dönüş’” savunulmalıdır. (Zizek, 2005; 424). Bu savunu toplumsal hareketlerin yeniden-biçimlendirilmesini de zorunlu kılacaktır.

İktidarın belirleyiciliğinin aşılması, ideoloji bağlamında kültürel olan üzerinden değil ekonomik olan üzerinden kuramsal belirlemelerin yapılması ve mücadelenin bu bağlamda yapılandırılması ile olası hale gelebilir. Siyaset ve ekonomi arasındaki ilişki yeniden kurulmalıdır: “siyasallıktan arındırılmış olan ekonomi post-modern siyasetin o inkar edilmiş ‘temel fantezi’sini oluşturduğu için –asıl siyasi edim zorunlu olarak ekonominin yeniden siyasallaştırılışını içermelidir” (Zizek, 2005; 423). Bu siyasallaştırma süreci ise sınıfsal olanın

yeniden vurgulanmasını gerektirir, bir anlamıyla bu durum bastırılmış olanın geri dönüşü olarak da okunabilir. Bu bağlamda sınıfsal olanın yeniden merkezileşmesi yeni toplumsal hareketlerin toplumsal mücadelesinin temel belirleyeni olmaktan çıkmasını getirecektir. Sınıfsal mücadelesinin temel belirleyen olması ile birlikte tüm diğer toplumsal hareketler ikincilleşecekler ve sınıf mücadelesine eklenilecekler, bunun sonucunda ise sınıf mücadelesinin ideolojik çizgisine göre hareketlerini ve varoluşlarını belirleyeceklerdir. Sınıfsal vurgusu silik olan küreselleşme karşıtı yeni toplumsal hareketler küresel olanı merkezleştirirken kendi içinde yaşadıkları yerelin gerçekliğinden uzaklaşır, ideolojik olarak güdükleşir ve dünyanın yerelden başlayarak dönüştürülebilir olduğu gerçeğini göremez hale gelir: “Küreselleşme karşıtı” ideoloji, IMF-DB’nin ve çokuluslu şirketlerin özerkliğini abartarak emperyal devletlerin merkeziliğini ve onların dünya hakimiyeti itkilerini karartmaktadır. İkincisi, küreselleşme karşıtı eylemciler, gündelik örgütlenme ve mücadelede az şey yaparken, esasen periyodik dramatik olaylara (Cenova, Davos, Melbourne, Paris) yoğunlaşıyorlar. Mesele uluslararası karşılaşmaları ortadan kaldırmak değil, ama bunları işten çıkarmalara, işsizliğe, sömürünün yoğunlaşmasına, vb. karşı bölgesel ve ulusal kitle mücadeleleriyle birleştirmektir (Petras, 2004; 183). Küreselleşme karşıtı hareket yerel toplumsal gerçeklikleri temel almadıkça başarılı olma olasılığı yoktur.

Klasik Marksist yaklaşım bağlamında

bakıldığında “küresel hegemonik emperyalizmin yıkıcı yönelimine, ancak emekçi ve üretici sınıflar son verebilir” (Meszaros, 2004;61), “sermayenin egemenliğini işçi sınıfından başka hiçbir güç alt edemez”, çünkü “başka hiçbir grup, hareket ya da güç, mevcut iktidar ve özel mülkiyet yapılanmalarına karşı, örgütlü emeğin iktidarındaki kadar etkili ve direngen bir başkaldırı yükseltmez” (Manni, 2004;58). Ancak sınıf mücadelesinin temel belirleyen olması yeni toplumsal hareketlerin ortadan kaldırılması ya da ezilmesi anlamına gelmez, bu hareketler yeniden-yapılanarak yeni mücadele şartlarına uyum sağlamak zorunda kalacaklardır: “bu hiçbir şekilde, kadın hareketinin, siyahların, barış eylemcilerinin, ekolojistlerin, homoseksüellerin ve diğerlerinin önemsiz olduğunu, ya da hiçbir etkileri olmayacağı, ya da ayrı kimliklerini bırakmaları gerektiği anlamına gelmez” Marksist anlamda küresel “kapitalizmin başlıca (biricik değil) ‘mezar kazıcısı’nın” (Manni, 2004; 58) kolektif örgütlenmeye dayanan ve iktidar hedefine sahip sınıfsal mücadele olduğu anlamına gelir.

Yeni emperyalizmin hakim güçleri, kendilerine engel olabilecek öğeleri şiddet kullanarak yok ederken aynı zamanda küresel anlamda bir muhalefetin ortaya çıkmasına da neden olmuşlardır. Ancak bu, küresel gücün öngördüğü bir durumdur ve bunun da önlemlerini alarak küreselleşme karşıtı mücadelelerin mastürbatif ifade alanları olmanın ötesine geçmesini engelleme veya saptırma çabası içerisinde. Bu nedenle de muhalif olarak sunulan kuram-

caların ürettiği kuramların küresel ölçekte yayılması sağlanmaktadır. Tarihsel olana bakıldığında birçok muhalif düşünürün ürettiği düşüncelerin asıl olarak sistem eleştirisi gibi görünse de sistemin yeniden üretimini sağladığı ve muhaliflerin iktidarı ele geçirilmesi için değil de sistem içi değişim ve dönüşümler için mücadele etme noktasına genişletildiği görülebilir. CIA bütçesinden karşılanan bu faaliyetler açıklandığında birçok aydının ve ürünlerinin -kitapların, filmlerin vb- finanse edildiği ortaya çıkmıştır. Üretilen sözde-muhalif düşünceler toplumsal hareketleri belirleme gücünü elde ettiğinde muhaliflerin başarıya ulaşma şansı da ellerinden alınmış olur. Toplumsal hareketler sözde-muhalifler tarafından yönlendirildiğinde eyleme geçmekten kaçır, siyasal tasansını yaklaşılmaya çalışıldıkça daha da uzaklaşan bir ütopya olarak görür, iktidara sahip olmaktan kaçınır, küreselleşme sürecinin bu sözde-muhalif kuramcıları “sermayeye karşı muhalefet ve meydan okumanın yerine politik pasifizmi geçirirler. Sınıf mücadelesi bir tarafa bırakılır” (Manni, 2004; 56). Tersine gerçek muhalifler ise “eyleme geçmekten de, kendi siyasal tasansını gerçekleştirinliği ile ortaya çıkacak sonuçları... kabullenmekten korkmaz” (Zizek, 2005; 288). Bu nedenle de kuramsal olarak öne sürülen her radikal gözüken kuram sınıfsal belirleyenler bağlamında eleştiriden geçirmelidir. Örneğin Hardt ve Negri’nin kuramına göre proletarya enternasyonalizmi devrini doldurmuştur. Bu kuramsal yaklaşımın temeli “ulus devletin ortadan kalktığı varsayımına dayanır ki, gerçekte ortadan

kalkmamış yeniden yapılandırılmıştır” (Manni, 2004; 57) ve devletler yeni emperyal çağda küresel güce bağlı eyleyenler olarak toplumlarna karşı daha da acımasız politikalar uygulamaktadırlar. Küresel kapitalizmin siyasal ve kültürel düşünüşe yaptığı etkiler sonucunda dünyada herşeyin değiştiği savlanmakta ve vurgulanmaktadır. Ancak değişim olumsal değildir, gerçekte dünyada zenginler ve yoksullar arasındaki eşitsizlik azalmamış, artmıştır ve temel çelişkiler değişmeden kalmıştır. Bu anlamda ulus devletin ortadan kalkması ve bu nedenle de yerel bağlamda özgürlüğün peşine düşülmesinin gerçekçi olmadığı yönünde sözde-muhalif düşünceler, özgürlük düşünüyü ertelemeye neden olan ve gerçeklikten kaçarak söyleme dayalı ve egemen iktidarı yeniden üreten bir ideolojinin ürünüdür. Ne ulus devlet ortadan kalmıştır, ne de özgürlük küresel alanda küresel mücadele ile elde edilebilecek bir dönüşüm yaşamıştır. Enternasyonalizm ise yeniden yaşama geçirilmesi gereken bir zorunluluk olarak kendisini dayatmaktadır. Yerellerin uluslar arası özgürlük ve dayanışmaya dayanan bir yaklaşımla hareket etmesi gereklidir ve küresel muhalefet ancak bu bağlamda gerçekten anlamlı ve güçlü kılınabilir.

Sivil Toplum Örgütleri

Devlet ve toplum arasındaki çelişki tarihseldir. Toplum devletin despotik iktidana karşı kendi özerkliğini sağlama mücadelesi içersine “sivil toplum”u korumaya çalışır. Günümüzde “toplumsal ya-

şam, toplumu güçlendirmekten çok, onu bölmeye, onun iç duyumunu yıkmaya ve toplum üyeleri arasına fesat karıştırmaya çalışan despotik devletler tarafından kuşatılmış ve baskı altına alınmış bulunmaktadır” (Keane, 1993;65). Toplum ise ürettiği çeşitli mücadele biçimleriyle ve özerk kurumlarla kendisini savunma mücadelesi vermektedir, ancak iktidar her sürece müdahale ederek toplumsal özgürleşmenin önünü kesme çabası içersindedir.

Günümüzde sivil toplum örgütleri de toplumla iktidar arasındaki mücadelenin yaşandığı alanlardan binisi haline gelmiştir. Yeni toplumsal hareketlerle “yeni” sivil toplum örgütleri tarafından yönlendirilmektedir. Bu nedenle de sivil toplum örgütlerinin bağımsızlığı sorunu önem taşımaktadır, çünkü sivil toplum örgütleri toplumsal hareketlerini önbelirlemektedir. Küresel anlamda yeni emperyal yapı tüm toplumsal kurumlara sızarak kendi ekonomik ve politik amaçlarını gerçekleştirme çabası içersindedir ve sivil toplum örgütleri de toplumsal muhalefeti belirlediği için hem devletlerin hem de küresel güçlerin etkilemeye çalıştığı yapılardır.

Sivil toplum örgütleri sistem içi araçlar olarak sistemin aksayan yönlerini imleyen ve düzeltilmesi için çaba harcayan örgütlenmelerdir ve bu bağlamda da iktidarı ele geçirilmesi için verilen mücadeleye hizmet etmezler, gerçekte muhalifliklerinin sınırı vardır ve sürecin uzamasına neden olurlar. Sivil toplum örgütlerinin gücünün muhaliflerin elinde toplanması ve tüm toplumu etkileyecek bir güce ulaşması iktidarı tehdit eder, çünkü bu örgütlenmele-

rin yarattığı potansiyelin gerçek muhalif bir hareketin eline geçmesi ve devrimci bir ideoloji tarafından yönlendirilmesi durumunda iktidar mücadelesi toplumsal dönüşüm getirebilecek bir aşamayı yakalayabilir. Bu nedenle iktidar sivil toplum örgütlerine müdahil olur ve kendi yanına çekemediklerini baskı ile susturur, iktidar sahte sivil toplum örgütleri üretir ve bu tür örgütlenmelerin inandıcılıklarını yoketmeye ve işlevselliklerini ortadan kaldırmaya çalışır. Arundhati Roy’un küresel ölçekte etkin bir güç kazanan sivil toplum örgütleri ile ilgili söyledikleri gerçeğin anlaşılmasını kolaylaştırıyor. Toplumsal bağlamda STK’larla ilgili “tehlikeli bir şey var. ‘Sivil Toplum Örgütlenmesi’. STK’laşması. Üstelik STK’lar kolonyal dönemin misyonerleri gibi kullanılıyorlar artık. ABD nereye gidecekse, önceden STK’lar gidiyor. Ne kadar STK görürseniz o kadar emin olabilirsiniz ki bir felaket yaklaşıyor. Çok uluslu şirketler gelmeden STK’lar gelip araziyi işgal ediyorlar” (27.06.2005, Milliyet). Sivil toplum örgütleri kullandıkları söylemle toplumsal mücadeleyi küresel iktidar için kabul edilebilir sınırlar içersinde gerçekleştirirler. Olumsuz amaçlarla yola çıkan STKlar bir süre sonra bu amaçların yanında küresel gücün hesabına işleyen etkinlikleri de meşrulaştıran bir işleyiş kazanabilmektedir: “Bazı STK önderleri, ılımlı bir imaj çizerek gerçekte militan dayanışma çalışmalanna esaslı finans bulma çifte söyleminde uzmanlaşmışlardır. Belki öyledir, ama daha geniş tarihsel kayıtlar, “iktidar” yapısı ile uzun vadeli, büyük çaplı ilişkilenenin, STK önderlerinin yozlaş-

masına ve STK'ların neoliberal projenin bir eklentisine dönüşmesine yol açtığını gösteriyor" (Petras, 2004; 183)

Sivil toplum örgütlerinin kullandığı söylemin vurgusu insancılıktır ve gerçekte ise sistemin insanlıkdışı yapısının üstünü örter: "Uluslar arası politikalar, ulusal çıkarlar ve hatta sermayenin yeniden üretimi stratejileri yerine, Hardt ve Negri'nin de onayladığı insancıl bir söylem öne çıkarılmaktadır. Bu söylemin öncüleri Sivil Toplum Örgütleridir" (Manni, 2004; 51). Küreselleşme karşıtı sivil toplum örgütleri tarafından kullanılan söylem ideolojik olarak ezilenlerin savunusu yapıyor gibi görünse de gerçekte yaşanan sorunların aşılmasını değil sistemde bir değişim yaşanmadan iç dinamiklerle çözümlenmesini ister, örneğin Edinburg'da gerçekleştirilen G-8 zirvesine karşı kullanılan "yoksulluğu tarihe göm" (make poverty history) bunun en açık göstergelerinden biridir. Yoksulluğun ortadan kaldırılması yoksulluğu yaratan küresel iktidardan istenmektedir, köle-efendi diyalektiği korunmakta ve parçalanması değil daha insani kılınması istenmektedir. Aynı şekilde Bob Geldof ve Bono gibi popüler sanatçıların öncülük ettiği Afrika'daki yoksulluğu konu edinen kampanyalarda işi kökten çözmeye değil insani duyguları kötüye kullanarak, bağışlarla erteleme amacı taşımakta ve küresel iktidarın yeniden-üretimini sağlayan argümanları yaratmanın dışında bir amaca hizmet etmemektedir. "Sorun, onların böyle bir şey yaparken küresel adalet hareketi tarafından başlatılan politik kampanyayı hayırsever bir kampan-

yaya dönüştürmeleridir" (Monbiot, 21.06.2005). Ayrıca eğer Bono ve Geldof'u "dinlersek G8'i dünya yoksullarına yardım projesi olarak düşünebilirsiniz", bu da gerçeğin tersinden okunmasını sağlamakta ve iktidarın ideolojisini sanat yardımıyla kitlelere yaymaktadır. Böylelikle itibarını kaybetmiş politik parti ve liderler bağlamında hem onlara popülerlik sağlanmakta hem de sistem olumsal terimlerle meşrulaştırılmaktadır. Bu anlamda tüm sivil toplum örgütlerini muhalefet odakları olarak görmek yanılıdır. Gerçek bir muhalif örgütlenme tutarlı bir ideolojik kurama ve bunun getirisi olan net bir söyleme sahiptir. Muhalif bir hareketin yapılması gerekenler Monbiot tarafından Bolivya örneği bağlamında özetlenmiştir; "iktidar sorununa yanıt iktidardakilerin meşruluğunu reddeden ve kontrolü onların elinden almayı amaçlayan bir hareket oluşturmaktır; yapılması gereken, şimdi Bolivya'da insanların yaptıkları şeydir" (21.06.2005). Bolivya, Venezüella ve diğer Latin Amerika ülkelerinde yükselen muhalif toplumsal hareket sivil toplum örgütleri bağlamında değil, sınıfsal bir hedefle sendikalar ve partiler öncülüğünde kendisini ifade etmektedir. Yerele özgün mücadele biçimleri hala geçerliliğini ve etkisini korumaktadır ve muhalif kuram ve eylem için tarihsel veriler sunmaktadır.

Yeni Toplumsal Hareketler ve Karnaval

Yeni toplumsal hareketler karnavalesk bir yapıya sahiptir. Küreselleşme karşıtı hare-

ketlerin yaptıkları eylemler karnaval öğeleri içerir, kentler bir süreliğine eylemcilerin denetimine geçer ve iktidar el değiştirir. Tüm yaşam alışıldık seyrinden çıkar, çünkü karnaval “ters yüz edilmiş bir yaşam”dır, “dünyanın tersine çevrilmiş tarafı”dır” (Bakhtin, 2002; 238). Karnaval geçici bir özgürleşme sürecidir, efendi-köle diyalektiği tersine çevrilir; efendiler köle, köleler efendi olur. Karnaval boyunca “...bütün içgüdüler dizginsiz bırakılır, her türlü doyuma izin verilir... Festival, izin verilen, daha doğrusu zorunlu olan bir aşırılıktır, bir yasağın kutsal ihlalidir. İnsanlar aldıkları bir emir sonucunda mutlu oldukları için aşırılık yapmaz; festivalin özü aşırılıktır; festival duygusunu yaratan şey, kural olarak yasak olan şeyleri yapma özgürlüğüdür” (Freud, 1999; 206). Bu bağlamda yeni toplumsal hareketlerin karnavalesk yapısı anlaşılabilir, çünkü bu hareketler iktidarı ele geçirme amacına sahip değildir, yapının esnetilmesini yani sistem içi olanaklarla sistemin kendilerine koyduğu sınırların genişletilmesini amaçlarlar, iktidarın ve koyduğu tüm sınırların kaldırılması gibi bir nihai hedefleri yoktur. Karnavalın temel belirleyeni geçiciliğidir, karnaval bir süreliğine yaşanan yerinden çıkmaz, sonrasında ise herşey eski haline döner. Karnaval “tüm yasaklamaları ve hiyerarşik engelleriyle resmi sistemin tamamının geçici bir süre askıya alınması anlamına geliyordu. Kısa bir süre için yaşam alışıldık, meşrulaşmış ve kutsanmış akışlarından çıkıp, ütöpik özgürlük alanına giriyordu. Tam da bu özgürlüğün kısıllığı, geçiciliği, imgelerin festival

atmosferinden doğan fantastik mahiyetini ve ütöpik radikalizmini artıyordu” (Bakhtin, 2002; 109). Karnaval bir kısa devredir, bu süreçte gerçeklik bir süreliğine bastırılır ve yerine “bastırılmış olan” ütopyalar geçirilir. İktidarın baskıcı, tutsaklaşuncu gerçekliğine karşı toplumsalın özgürleştirici kurgusu yaşantılanır başka bir dünyanın mümkün olduğu gösterilmeye çalışılır. Karnaval sürecinde toplum kendisine ait olan iktidarı geri alır ve öncelikle kendisi üzerinde tahakküm kurmuş olan iktidar yapılarını aşağılar, yıkıma uğratar, alay konusu yapar. Karnavalın vurgusu bu süreçte Fransız devriminin ilkeleridir: eşitlik, kardeşlik ve özgürlüktür. “Karnavala özgü kategoriler eşitlik ve özgürlüğe, her şeyin karşılıklı bağlantılı oluşuna veya karşıtların birliğine dair soyut düşünceler değildir. Bunlar bizzat yaşam biçiminde deneyimlenen ve oynanan, somut olarak bedensel zevkleri çağrıştıran ritüel-törenselleştirilmiş ‘düşünceler’dir” (Bakhtin, 2002; 239).

Karnaval eleştirel bağlamda ele alındığında temel olarak toplumsal özgürleşmeye değil, iktidarın yeniden-üretimine hizmet eder. Bu özgürleşme sürecinde toplumsal gerginlikler azaltılır, çatışmalar yumuşatılır. Karnaval, bu bağlamda toplumla iktidar arasındaki basıncın azaltılması için kullanılan kısa zamanlı denetim altında gerçekleşen yanılısama üreten bir pratik olarak görülebilir. Çünkü karnaval radikal bir içeriğe sahip olan özgürleşme düşünüyü ütöpikleştirir, böylelikle eşitliğe ve özgürlüğe dayanan başka bir dünyanın mümkünlüğü her seferinde ertelenir, ulaşılmaz kılınır. Toplumsalın bilinç yapısında

yaşanan altüst oluş sanki gerçek dünyada yaşanıyormuş gibi yansıtılarak kısa süreli doyumlar yüceltilir, kurgusal bir oyun içerisinde gerçek yaşama ilişkin toplumsal pratikler ertelenir. Toplumsal özgürleşme düşünün -uzun süreli doyumun yerine- kısa süreli pseudo-özgürleşimler ikame edilir. “Bastırılmış olan” geldiği yere gönderilmek üzere “tasmayla” bir süreliğine özgür bırakılır. Karnaval olumsuz anlamıyla toplumsaldaki iktidarın eldeğiştirmesi isteğinin bir oyuna çevrilererek, toplumsal özgürleşmenin, bir başka dünyanın kurulmasının olanaksızlaştırılmasıdır.

Sonuç

Küreselleşme sürecinin getirdiği ekonomik ve politik dönüşüm ile birlikte tüm dünyada yaşanan değişimler tepkiler doğurmaktadır, ancak bu tepkilerin varolan yapıyı gerçekten aşmayı amaçlayan ideolojik çizgi ve örgütlenmeden yoksun olması, kitlesel olmasını kolaylaştırırsa da uzun dönemde başarılı olmasını engellemektedir. Toplumsal gerçekliğin dönüştürülebilmesi için ideolojik bir hatta ve toplumsal dönüşümü hedefleyen kitlesel bir örgütlenmeye gereksinim vardır. Sivil toplum örgütlenmeleri olumsal yanlarına rağmen sistem dışına taşan bir çözüm üretme yeteneğine sahip değildir.

Yeni toplumsal hareketlerin bunalım aşlında tarihsel süreç ve buna karşı oluşturduğu örgütlenme ve mücadele biçimlerine dayanmaktadır, tarihsel olarak kendisinden önce gelen eylemlerin “ey-

lemlerarası” düzlemde bir devamı olan tüm yeni eylemler bu eylemleri aşacak kuram ve uygulamayı üretemedikleri sürece her zaman için “yeni” toplumsal hareketlere gereksinim duyulacaktır: “Başarılan sonuç itibarıyla tartışmalı olan ‘eskiler’in stratejilerinin yerine ‘yeniler’ güvenilir bir alternatif strateji keşfedemediler ve dolayısıyla örgütlü ve kalıcı bir kitle desteğini seferber etme yeteneği gösteremediler” (Wallerstein, 1993; 45). Toplumsal hareketlerin başarılı olabilmesi toplumsal dönüşümü gerçekleştirecek kalıcı bir toplumsal muhalefetin örgütlenmesine dayalıdır, bu süreç ise gerçekliği dönüştürebilecek ideoloji, örgüt ve eylemin toplumsal yaşam içerisinde yaratulabilmesi ile olasıdır. Gerçek muhalif toplumsal hareketin “temel kalkış noktası, sınıf bağlılığı, ilkelere derinden kök salmış bir program, berrak bir ideoloji ve bir “kadro” örgütünden deniz aşırı dayanışma mücadelelerine ve içeride kitle mücadelelerine geniş toplumsal bir harekete geçiştir” (Petras, 2004; 184).

Toplumsal hareketler başka bir dünyanın mümkün olduğunu gösterdiler, ancak gerçekliğin dönüşümünün sağlanması uzun soluklu bir mücadeleyi gerektirmektedir, çünkü tüm toplumsal hareketler için temel kitlelerin eylemleri sonucunda içinde yaşanılan gerçekliğin dönüştürülmesidir.

Kaynakça

Amin, S. (2006). “İmparatorluk ve Çokluk”. *Monthly Review* S:1. Kalkedon. İstanbul.

- Arrighi, G., Hopkins, I. Wallerstein (1995). *Sistem Karşısı Hareketler*. Metis. İstanbul.
- Bakhtin, M. (2002). *Karnavaldan Roman*. Ayrıntı. İstanbul.
- Bradley, G.C. (2005). The New Global Order. *The Western Journal of Graduate Research* (WJGR). Vol.12.
- Freud, S. (1999). *Dinin Kökenleri*. Öteki Y. Ankara.
- Hardt, M., A. Negri. (2003) *Diomysos'un Emeli: Devlet Biçiminin Bir Eleştirisi*. İletişim. İstanbul.
- Hardt, M., A. Negri. (2003a). *İmparatorluk*. Ayrıntı. İstanbul.
- Hellman, A. H. (2005). The Study of New Social Movements in Latin America and the Question of Autonomy. http://www.yorku.ca/cerlac/jhellman/Study_of_NSM.pdf
- Jasper, J.M. (2002). *Ahlaki Protesto Sanatı: Toplumsal Hareketlerde Kültür, Biyografi ve Yaratıcılık*. Ayrıntı. İstanbul.
- Keane, J. *Sivil Toplum ve Devlet*. Ayrıntı. İstanbul.
- Manni, B. A. (2004) "İmparatorluk Yanılsaması". *Bilinç ve Eylem*. S:1. 2004.
- Marx, K. (1999). *Grundrisse*. Sol. Ankara.
- Meszaros, I. (2004). *Ya Barbarlık Ya Sosyalizm*. Epos. Ankara.
- Monbiot, G. (2005). "Bards of the Powerful". *The Guardian*. 21.06.2005.
- Negri, A. (2005). *Devrimin Zamanı*. Ayrıntı. İstanbul.
- Petras, J. (2004). *Küreselleşme ve Direniş*. Mephisto Kitabevi. İstanbul.
- Savran, s. (2002). *İmparatorluk'a Reddiye*. Praksis. S :7. Ankara.
- Shaw, R. (2001). *Aktivistin Elkitabı*. Ayrıntı. İstanbul.
- Tarrow, S. (1996). *Power in Movement*. Cambridge University Press. New York.
- Temelkuran, E. (2005). 'İtaatsizliğe Çağırıyoruz'. *Milliyet Gazetesi*. 27.06.2005.
- Touraine, A. (1977). *The Self Production of Society*. University of Chicago Press. Chicago.
- Touraine, A. (1981). *The Voice and Eye: An Analysis of Social Movements*. CUP. Cambridge.
- Touraine, A. (1985) "An Introduction to the Study of Social Movements" *Social Research*, Vol. 52, N. 4.
- Touraine, A. (1995). *Critique of Modernity*. Blackwell. Oxford.
- Wallerstein, I. (1993). "Sistem-karşısı hareketlerin tarihi ve ikilemleri". *Büyük Kargaşa: Yeni Toplumsal Hareketlerin Krizi*. Alan. İstanbul.
- Zizek, S. (2005). *Gıdıklanan Özne: Politik Ontolojinin Yok Merkezi*. Encore Y. İstanbul.